

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μία κατάσταση όπου το κλίμα της δημόσιας ζωής, εγχώριας και διεθνούς, είναι έντονα φορτισμένο από κάθε είδους απειλές για το μέλλον το δικό μας και των παιδιών μας –επιδημίες θανατηφόρων ασθενειών, φυσικές καταστροφές, πόλεμοι, οικονομική καθίζηση– ποια είναι η θέση ενός βιβλίου με τίτλο "Η Γη τρέμει!"; Μία ακόμα δραματοποίηση της κατάστασης; Ή μία προσπάθεια για εμπάθυση στην ουσία των προβλημάτων; Σαφώς το δεύτερο. Όχι ότι αυτό είναι εύκολο. Ούτε το βιβλίο αυτό γράφηκε για "να κλείσει" κάποια θέματα, παρουσιάζοντας τις σχετικές συνταγές τις επιτυχίας. Αυτό που το βιβλίο φιλοδοξεί να επιτύχει είναι να συνεισφέρει στην προσπάθεια που καταβάλλουμε όλοι μας προκειμένου να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν τα πράγματα, μήπως και καταφέρουμε να επέμβουμε αποδοτικά υπέρ των επιθυμητών μελλοντικών προοπτικών μας. Αλλά as πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά.

Ο κόσμος γύρω μας αλλιάζει με μεγάλη ταχύτητα κι ακόμα μεγαλύτερη ένταση, με ριζικές ασυνέχειες και με πολλές απροσδόκητες ανατροπές. Η σύγχυση αναφορικά με τις επιπτώσεις αυτών των μεταβολών στις ζωές μας περισσεύει: χθεσινές βεβαιότητες έχουν σήμερα την αξία χαρτονομίσματος που είναι πια εκτός κυκλοφορίας, ενώ τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει κανείς το βράδυ μοιάζουν το επόμενο πρωί εξωπραγματικά... Η παγιωμένη πλέον –και μάλιστα διαρκώς επιδεινούμενη– αστάθεια του κοινωνικοοικονομικού συστήματος παγκοσμίως διογκώνει και παροξύνει τις ανασφάλειες: όταν φθάσει στο σπίτι η Κοκκίνοσκουφίτσα θα βρει την καλή γιαγιά να την περιμένει ή τον κακό λύκο που θέλει να την φάει; Τελικά, ποιές από αυτές τις μεταβολές συνιστούν απειλές, και ποιές ευκαιρίες;

Η επαρκής αποτίμηση της κατάστασης και της δυναμικής της είναι εξαιρετικά δυσχερές. Μία μεγάλη δυσκολία βρίσκεται στο ότι οι γνωστικές διαδικασίες επηρεάζονται προφανώς κι αυτές από τις χαοτικές συνέπειες της αστάθειας του συστήματος. Επί πλέον, σε αυτή την τόσο επικίνδυνη και αναστατωτική φάση των εξελίξεων, δεν έχουμε την πολυτέλεια να βασίζουμε την προσπάθειά μας για την κατανόηση της κατάστασης σε λιγοστές και μονότροπες πηγές ενημέρωσης. Στο κάτω-κάτω, σε έναν κόσμο σκοπιμοτήτων όπως είναι αυτός που ζούμε, δεν είναι απαραίτητο όλοι αυτοί που κυριαρχούν στο πεδίο της ενημέρωσης να έχουν τα ίδια συμφέροντα με μας.

Δεν έχουμε λοιπόν παρά να καταφύγουμε σε μία ποικιλία μέσων προκειμένου να βοηθηθούμε στο έργο της κατανόησης της φύσης των εξελίξεων. Κάποια από τα μέσα είναι προφανή: η ευρύτητα των άμεσων προσωπικών εμπειριών, η πλούσια ενημέρωση για τις τρέχουσες εξελίξεις, η παρακολούθηση των ανά τον κόσμο σημαντικών διανοητικών και πολιτικών ρευμάτων, η συμμετοχή μας σε ουσιαστικές συζητήσεις που καθιστούν τις απόψεις μας ωριμότερες αφού τις υποβάλλουν στη δοκιμασία της κριτικής. Σε κάθε περίπτωση, μία αποδοτική μέθοδος προκειμένου αυτά τα μέσα να αξιοποιηθούν πολλαπλώς είναι να κληθούν να λειτουργήσουν σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, αντί για τον πολυπαραμετρικό κόσμο της πραγματικότητας στο σύνολό του.

Γιατί οι κατασκευές;

Το πεδίο του βιβλίου "Η Γη τρέμει!" είναι οι κατασκευές των τεχνικών έργων, μόνες τους ή ως οικιστικά σύνολα. Πρόκειται για τα κτίρια μέσα στα οποία ζούμε και εργαζόμαστε, αυτά που αγοράζουμε, πουλάμε, κτίζουμε ή κατεδαφίζουμε, αλλά και οι γέφυρες, οι δρόμοι και κάθε είδους υποδομές.

Αλλά, γιατί οι κατασκευές; Ποιά είναι τα πλεονεκτήματα που προσφέρει αυτό το πεδίο ως όχημα κατανόησης των εξελίξεων στον κόσμο που μας περιβάλλει;

Πρώτο απ' όλη είναι αυτό της εκ των πραγμάτων απόστασης των κατασκευών από την ένταση των στενών κομματικών ή και ευρύτερων αντιπαραθέσεων συμφερόντων, όπως αυτές εκφράζονται κάθε φορά στη κύρια πολιτική σκηνή και των συναφών επικοινωνιακών σκοπιμοτήτων. Η απόσταση –όχι η ουδετερότητα– συμβάλλει στη νηφαλιότητα των προσεγγίσεων, και αυτό είναι ήδη σημαντικό.

Μια άλλη διάσταση των κτιρίων έχει τη σημασία της: είναι αληθινά, απτά, χειροπιαστά, έχουν "σάρκα και οστά" –πέτρα, οπλισμένο σκυρόδεμα, τούβλα και τα λοιπά– και στέκονται πακτωμένα στο έδαφος. Στον σύγχρονο θαυμαστό κόσμο της εικονικής πραγματικότητας, του άυλου χρήματος και της "δεύτερης" ή "τρίτης ζωής" που μπορεί κάποιος να ζήσει στο Διαδίκτυο συμμετέχοντας στα γνωστά διαδραστικά Παιχνίδια, η χειροπιαστή υλικότητα των κτιρίων συνιστά ένα πολύ ιδιαίτερο και θετικό, σχεδόν εναλλακτικό, χαρακτηριστικό στην επιχειρούμενη προσπάθεια κατανόησης της πραγματικότητας. "Οι πέτρες έχουν φωνή και μιλάνε!", έγραφε ο Διονύσιος Σολωμός και φρόντιζε να μας υπενθυμίζει ο Άρπς Κωνσταντινίδης.

Επίσης, πέρα από τις μεμονωμένες κατασκευές, υπάρχει και η ευρύτερη πολεοδομική διάσταση: ο τρόπος με τον οποίο είναι χτισμένα ολόκληρα οικιστικά σύνολα αντικατοπτρίζει με μεγάλη ακρίβεια τη διάρθρωση της κοινωνίας που τα κατοικεί, καθώς και τις τάσεις των μελλοντικών εξελίξεων. "Οι πόλεις στήνονται σε σχέση με τον επερχόμενο πόλεμο ή σε σχέση με αυτόν στον οποίο έχουν ήδη εμπλακεί", γράφει πολύ παραστατικά ο φημισμένος Γάλλος στοχαστής Πωλ Βιριλιό.

Τελευταίο, αλλά πολύ σημαντικό σε σχέση με τον ρόλο των κατασκευών ως οχήματος κατανόησης του κόσμου, είναι ότι πρακτικά όλοι μας είμαστε απόλυτα εξοικειωμένοι και ποικιλοτρόπως συνδεδεμένοι με αυτές, και επομένως μπορούμε να λειτουργήσουμε με άνεση σ' αυτό το πεδίο. Δεν πρόκειται για πυρηνική φυσική, ούτε για κάποιο ειδικό πεδίο δραστηριοτήτων, άγνωστο στον πολύ κόσμο. Σχετική είναι μία ιστορία που διηγείται ένας φημισμένος Έλληνας ζωγράφος:

Κάθε καλοκαίρι που πάει ο ζωγράφος στον καθιερωμένο παραθαλάσσιο τόπο των διακοπών του, έτσι όπως ανεβαίνει για το σπίτι του, συναντάει πάντοτε μια συγκεκριμένη γριούλα να κάθεται σε μια καρέκλα μπροστά από το φρεσκοβαμμένο σπίτι της.

Για χρόνια, ο τρόπος που ήταν βαμμένο το κτίριο μετέδιδε μια μεστή, βαθιά αίσθηση. Τα χρώματα ήταν γήινα που άφηναν το φως του τοπίου να διαχέεται μαλακά στις επιφάνειες, με βάση την παλιά τεχνική των υδατοχρωμάτων, όπως και σε πολλά σπίτια της Αθήνας μέχρι το 1960. Κάποια χρονιά, όμως, τα πράγματα άλλαξαν ξαφνικά: το σπίτι είχε βαφεί με άλλο τρόπο, τέτοιο που απέπνεε έναν απροσδιόριστο αέρα κακοριζικιάς. «Τι συνέβη;» ρώτησε ο ζωγράφος. «Σταμάτησα πια να το βάφω μόνη μου», απαντάει η γριά. «Ο παλιός τρόπος είναι κουραστικός. Τώρα πια διαλέγω πλαστικά χρώματα από τη μεγάλη ποικιλία του καταλόγου της εταιρείας και αναθέτω το φρεσκάρισμα σε μαστόρους. Μου κοστίζει λιγότερο και αλλάζω και τα χρώματα όπως θέλω.»

Τα επόμενα χρόνια οι εξελίξεις ήταν γρήγορες και αδιάκοπες. Κάποια στιγμή η γιαγιά βαρέθηκε να ασχολείται ακόμα και με το φρεσκάρισμα, ξανά και ξανά του ίδιου σπιτιού, το οποίο μάλιστα δεν είχε τις ανέσεις μιας σύγχρονης οικοδομής και ούτε της απέδιδε χρήματα, ενώ όλο το χωριό είχε παρατήσει τις αγροτικές δουλειές και άνοιγε καφετέριες ή μικρά ξενοδοχεία για να επωφεληθεί από τον τουρισμό. Αποφάσισε λοιπόν η γιαγιά μαζί με τα παιδιά της να κατεδαφίσουν

το σπίτι και να χτίσουν κατασκευές με «ενοικιαζόμενα δωμάτια» προσλαμβάνοντας γι' αυτή τη δουλειά οικονομικούς μετανάστες ώστε να μειωθούν δραστικά τα έξοδα. Το οικόπεδο γέμισε ασφυκτικά με κτίρια προς εκμετάλλευση. Προκειμένου μάλιστα να νομιμοποιηθεί μία τόσο εκτατική δόμηση, έχτισαν στη γωνιά κι' ένα εκκλησάκι δηλώνοντας ότι όλα αυτά τα κτίσματα είναι συνοδευτικά της λατρείας. Έτσι, άλλαξαν πολλά στη ζωή της οικογένειας. Η οικονομική ευμάρειά της σ' αυτή τη νέα φάση της επαγγελματικής της δραστηριότητας δεν εξαρτάται από τις καιρικές συνθήκες, όπως παλιά που οι ασχολίες της ήταν αγροτικές. Εξαρτάται κατά πολύ από τις αποφάσεις του εκάστοτε Υπουργού Ναυτιλίας για τη συχνότητα των δρομολογίων και την ποιότητα των πλοίων που εξυπηρετούν το νησί.

Και η ζωή συνεχίζεται. Η γριά, αν και την έχουν πάρει πια τα χρόνια, συνεχίζει να κάθεται σε μια καρέκλα μπροστά στο φρεσκοβαμμένο τριώροφο κτίριό της όταν ο ζωγράφος φτάνει το καλοκαίρι στο νησί. Χαιρετιούνται και ο καλλιτέχνης ανηφορίζει για το μονώροφο παιδικό σπίτι του που είναι πια σαν τη μύγα μέσα στο γάλα σε ένα χτισμένο περιβάλλον που έχει αλλάξει ριζικά μέσα σε λίγες μόνο δεκαετίες...

Στην ιστορία της γιαγιάς με το σπίτι εμπεριέχονται ολόκληρες πτυχές της πρόσφατης κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ιστορίας της Ελλάδας: ο τρόπος που περάσαμε από την «παράδοση» στον «καθ' ημάς μοντερνισμό», ο ρόλος μιας γιαγιάς στη διαχείριση της οικογενειακής ακίνητης περιουσίας, η θέση της στην οικονομία της αγροτικής παραγωγής, η σημασία του τουρισμού για την επιχειρηματικότητα, το κέρδος από την κατεδάφιση κτιρίων και την ανέγερση μεγαλύτερων, η παρουσία των οικονομικών μεταναστών, η θέση του καλλιτέχνη σε μια τέτοια κοινωνία και άλλα πολλά.

Συζητώντας λοιπόν για τις κατασκευές μπορεί κανείς να εμβαθύνει στα ζητήματα της κοινωνίας που τις δημιουργεί ή τις διαχειρίζεται. Ειδικά για την Ελλάδα όπου οι κατασκευές συνιστούν τη σπονδυλική στήλη της οικονομίας αλλά και της εν γένει λειτουργίας της, αυτό το όχημα υπόσχεται συναρπαστικές διαδρομές.

Και βέβαια, η Ελλάδα μπορεί να είναι ο τόπος μας, αλλά δεν είναι παρά ένα τμήμα του πλανήτη. Κάνοντας δια των κατασκευών το γύρο του κόσμου εμπλουτίζουμε τους προβληματισμούς μας και βελτιώνουμε την αντίληψή μας για τα συμβαίνοντα. Αυτό επιχειρεί το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας: μια γνωστική περιδιάβαση του κόσμου, του χτεσινού, του σημερινού και αυτού που έρχεται, με όχημα τις κατασκευές.

Καταστροφές

Το πρώτο μέρος του βιβλίου αφορά κτίρια και πόλεις υπό απειλή, είτε από πολεμική δράση, είτε από φυσική καταστροφή.

Η σημασία αυτών των θεμάτων δεν έγκειται μόνο στο ότι στην εποχή μας η δυναμική ένταση της καταστρεπτικότητας έχει απείρως πολλαπλασιαστεί. Πέρα από την καταστροφή καθ' εαυτή, κρίσιμης σημασίας είναι και η διαχείρισή της όταν και όποτε αυτή συμβεί. Θα είναι δημιουργική, έτσι ώστε με κατάλληλη πρόνοια η κατεστραμμένη περιοχή να αναγεννηθεί όπως ο φοίνικας από τις στάχτες του; Θα είναι ανύπαρκτη, όπως στην περίπτωση της πληγείσας από πλημμύρες Νέας Ορλεάνης, η οποία τόσα χρόνια μετά το συμβάν έχει αφεθεί στην τύχη; Ή θα είναι ακόμα και εκμεταλλευτική όπως στη ΣριΛάνκα, όπου με το πρόσχημα των καταστροφών από το τσουνάμι επιχειρείται η εκδίωξη των αυτοχθόνων από τις παραλίες, ώστε αυτές να αξιοποιηθούν τουριστικά από μεγάλα ξενοδοχειακά συμφέροντα;

Σε κάθε περίπτωση, οι οριακές καταστάσεις —όπως οι καταστροφές— είναι εξ ορισμού αποκαλυπτικές των λειτουργικών χαρακτηριστικών ενός συστήματος. “Πιο πολλά μαθαίνεις για το αυτοκίνητό σου όταν συγκρουστεί με ένα άλλο, παρά απλά κυκλοφορώντας το στην πόλη”, έχει πει χαρακτηριστικά ο Γάλλος διανοστής Πωλ Βιριλιό.

Ανοικοδόμηση

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφορά καταρχήν το οικιστικό περιβάλλον μας στην Ελλάδα, σ' αυτή τη μικρή γωνιά του πλανήτη που μας έλαχε να ζούμε. Τα ερωτήματα που πλανώνται μετέωρα και περιπεπλεγμένα είναι πολλά:

Σε μια Ελλάδα κατεστραμμένη από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (πόσο μάλλον από τον Εμφύλιο που ακολούθησε), όπου οι προβλήσεις (ή μάλλον οι ευχές) για ανέγερση νέων κατοικιών, τόσο από τη μεριά των δημόσιων υπηρεσιών της Κυβέρνησης, με τη σφραγίδα του μετέπειτα φημισμένου ανά τον κόσμο αρχιτέκτονα Κωνσταντίνου Δοξιάδη, όσο και της Αριστεράς, όπως εκφραζόταν στο επιστημονικό περιοδικό “Ανταίος” των Κιτσίκη, Μπάτση, αφορούσε σε αριθμό κατά πολύ υποποληπλάσιο από αυτό των κτιρίων που υλοποιήθηκαν από τη δεκαετία του 1950, του 1960 και μετά. Ποιο ήταν αυτό το μοτέρ που δούλεψε και εξασφάλισε αυτή την τεράστια επιχειρησιακή (από πλευράς ποσοτήτων και κερδών) επιτυχία;

Πώς συνδέεται όλη αυτή η επιχειρησιακή επιτυχία με το συνοπτικό σύστημα παραγωγής της χώρας και τις εν γένει οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις; Πώς λειτούργησε στα πλαίσια αυτού του μοτέρ το ειδικό χαρακτηριστικό της μέγιστης δυνατής αναδιανομής των κερδών, αυτό στο οποίο στηρίχτηκε μεταπολεμικά η διαδικασία της δημιουργίας μιας τεράστιας μεσαίας ή, έστω, μικρομεσαίας τάξης στην Ελλάδα;

Από την άλλη μεριά, πώς συνδέεται με όλα αυτά η σταθερή και έντονη αίσθηση του πληθυσμού της Ελλάδας ότι οι πόλεις στις οποίες ζούμε είναι «άσχημες», δηλαδή κακορίζικες; Ποια είναι τα έξοδα αυτής της μεγάλης επιχειρησιακής επιτυχίας της ανοικοδόμησης και πώς κλείνει ο λογαριασμός;

Όλη αυτή η εμπειρία του «Χτίστε! Χτίστε! Χτίστε!» σε συνδυασμό και με μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών – από την ύπαιθρο στις πόλεις, από την αγροτική παραγωγή στη βιομηχανική ή στις υπηρεσίες– αφορούσε αποκλειστικά την Ελλάδα, ήταν ένα ειδικό ελληνικό χαρακτηριστικό ή σχετιζόταν με ανάλογες εξελίξεις στην Ευρώπη και αλλού, με την εντατική αύξηση της παραγωγής γενικότερα, όπως και του καταναλωτισμού;

Πώς σχετίζεται με όλα αυτά η τεράστια μεταπολεμική επέκταση της μεσαίας τάξης στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά και της Ανατολικής του υπαρκτού σοσιαλισμού; Η ακόμα και με τη μεγάλη ανάπτυξη της μεσαίας τάξης στις ίδιες δεκαετίες σε χώρες της Λατινικής Αμερικής –όπως η Χιλή και η Αργεντινή– αλλά και του (αναπτυσσόμενου όπως τον έλεγαν τότε) Τρίτου Κόσμου;

Γενικότερα, πώς σχετίζεται η ευρεία έκταση και το είδος της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης με τη λειτουργία ενός «γενναϊόδωρου» αναδιανεμητικού μοντέλου;

Συνοψίζοντας, και σε άμεση σχέση με όλα τα παραπάνω ερωτήματα, το δεύτερο μέρος αφορά την εντατική ανοικοδόμηση σε όλη την Ευρώπη –βόρεια και νότια, ανατολική και δυτική– που συντελέστηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι τις μέρες μας. Αφορά επίσης και την παρακμή πολύ σημαντικού τμήματος αυτών των μεταπολεμικών οικοδομημάτων, λίγες μόνο δεκαετίες μετά την ανέγερσή τους. Με αυτή την έννοια, από κοινωνική και οικονομική άποψη το δεύτερο μέρος αφορά τη μεταπολεμική ανάπτυξη και ανάπτυξη σε πανευρωπαϊκή κλίμακα –με τις μεγάλες τοπικές ιδιομορφίες σε κάθε περίπτωση– του τεράστιου στρώματος των «μικρομεσαίων» το οποίο δημιούργησε, κατοίκησε και εργάστηκε σ' αυτά τα κτίρια, καθώς και την επαπειλούμενη σήμερα συρρίκνωσή του.

Δημιουργικότητα

Το τρίτο μέρος επιχειρεί να αναδείξει τις διαστάσεις της δημιουργικότητας και της υσιπρέπειας σε σχέση με τις κατασκευές. Μετά από τόσα χρόνια ασφυκτικής κυριαρχίας στην Ελλάδα του «δούλου και του λαβείν» με τη στενή και μονότροπη οικονομική έννοια, η ανάδειξη τέτοιων διαστάσεων –όταν επιτυγχάνεται– ισοδυναμεί με την ανακάλυψη μιας νέας ηπείρου.

Η κριτική αναφορικά με τις ανεπιθύμητες όψεις της μεταπολεμικής ανάπτυξης δεν άνησε μόνο στην Ελλάδα. Στο επίκεντρο αυτής της κριτικής βρέθηκαν θέματα όπως η στρέβλωση της παραγωγής προκειμένου αυτή να συνδεθεί ευθέως με τον καταναλωτισμό, οι μεγάλες δόσεις «πλησότητας» με τις οποίες εμβολιάστηκε ο καθημερινός βίος προκειμένου αυτός να είναι συμβατός με τα παραπάνω, κλπ.

Μαζί με τη θεώρηση των επιτευγμάτων κάθε περιόδου οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψιν και τη σχετική κριτική αν θέλουμε να έχουμε επί της ουσίας αίσθηση της κατάστασης. Στη δική μας προσέγγιση, η δημιουργικότητα και η υσιπρέπεια μπορεί να χρησιμεύσουν ως εργαλεία αποτίμησης σε δύο επίπεδα: αυτό της διαδικασίας παραγωγής και αυτό της αξιολόγησης των παραγόμενων προϊόντων. Με αυτή την έννοια, η δημιουργικότητα μπορεί να συνδέεται με πολύ συγκεκριμένα πράγματα.

Για να αντιληφθούμε καλύτερα την αξία τέτοιων διαστάσεων για την ελληνική πραγματικότητα:

Εδώ και καιρό, ο δημόσιος λόγος βρίθει απαξιωτικών χαρακτηρισμών αναφορικά με το επίπεδο των ελληνικών πανεπιστημίων. Η αγορά αυτή προσέγγιση, η οποία σπανίως συνιστά εποικοδομητική κριτική της συγκεκριμένης κατάστασης –όπως άλλωστε συμβαίνει για πλείστα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας– αφορά στη ρίζα του προβλήματος; Δηλαδή, τα ελληνικά πανεπιστήμια δεν βγάζουν ικανούς μηχανικούς, γιατρούς, δικηγόρους, λογιστες; Αναζητά πράγματι η αγορά τους άριστους και δεν τους βρίσκει; Οι δεκάδες χιλιάδες απόφοιτοι των ξένων πανεπιστημίων που εργάζονται στην Ελλάδα, έχουν άραγε ανεβάσει την ποιότητα της παραγωγής; Κοντολογίς, το κρίσιμο πρόβλημα είναι το επίπεδο των πανεπιστημίων ή ο τρόπος που γίνονται οι δουλειές στην Ελλάδα;

Μπορούμε να φανταστούμε μια μεγάλη Έκθεση όπου θα παρουσιάζονται οι τεχνικές δεξιότητες που αναπτύξαμε ως χώρα αναφορικά με ποικίλα οικοδομικά προβλήματα, μετά από τόσα χρόνια εντατικής ανοικοδόμησης, δίνοντας έμφαση σ' αυτές τις δεξιότητες και τις πατέντες

που προσφέρονται για εξαγωγή; Τι μπορούμε να περιμένουμε από μια τέτοια Έκθεση;

Ή μια άλλη Έκθεση που να αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο κάθε πόλη της Ελλάδας προσαρμόζει τις κατασκευές της στις κλιματολογικές συνθήκες κάθε περιοχής; Υπάρχει τέτοιος τρόπος;

Ή μια άλλη όπου θα εκτίθενται οι συστηματικές μελέτες για τον τρόπο που εξελίσσεται κάθε πόλη μας (παραγωγικά, κοινωνικά, πολιτιστικά) και πώς σχετίζεται αυτό με την εξέλιξη της αισθητικής της; Ή βιβλία με την μέχρι τώρα πολεοδομική εξέλιξη κάθε πόλης, ώστε να εμβασυνθούν ζητήματα αυτογνωσίας; Πόσες τέτοιες μελέτες και βιβλία υπάρχουν αλήθεια;

Η παράθεση αυτών των ζητημάτων γίνεται ακριβώς για να καταδειχθεί ότι μόνον εγείροντας τέτοια ερωτήματα και επιδιώκοντας την απάντησή τους έχουμε πιθανότητα να ξεφύγουμε από τη θέση του κοινού καταναλωτή και να επιτύχουμε μία αμφίδρομη σχέση με το σύστημα παραγωγής, αλλά και για να έχουμε κατά το δυνατόν, από την εργασία μας ένα αίσθημα πληρότητας.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, ο δημιουργικός βίος, με την πιο ευρεία έννοια, το «έργο του Διονύσου» των αρχαίων, η *vis viva* της Αναγέννησης, συνιστούν αιχμές του ανθρώπινου πολιτισμού και δεν είναι απλώς "παραξενιές" που προσφέρονται για συγκαταβατικότητα ή και χλευασμό. Με αυτή την έννοια, το στρίμωγμα της δημιουργικότητας, όταν συμβαίνει, είναι σύμπτωμα σοβαρής δυσλειτουργίας της κοινωνίας και αυτό πρέπει να επισημαίνεται και να αντιμετωπίζεται.

Αυτό που έρχεται

Το τέταρτο μέρος αφορά τις τάσεις των μελλοντικών εξελίξεων, όπως τουλάχιστον μπορούν να ανιχνευθούν από φαινόμενα της σημερινής εποχής.

Ο κόσμος αλλιάζει και μαζί του αλλιάζουν οι κατασκευές. Μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοσμογονικών αλλαγών, με την παγκοσμιοποίηση της αγοράς, την εκρηκτική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, τη γιγάντωση των πόλεων και τον περιορισμό της φύσης, την κυριαρχία του αυτοκινήτου, τη μεγάλη ευκολία των αεροπορικών μετακινήσεων και την τεράστια αύξηση του τουρισμού, την απόλυτη διάδοση του Διαδικτύου και της προώθησης των "άυλων" διαδικασιών, την μεταβολή της δομής της παραδοσιακής οικογένειας, κλη, το

“χτισμένο τοπίο” –μέσα στις πόλεις και έξω από αυτές– μεταβάλλεται με μια εκπληκτική με τα μέχρι τώρα δεδομένα ταχύτητα και το ίδιο συμβαίνει και με τις ίδιες τις οικοδομές.

Ο κλιπασμός των εξελίξεων αναφορικά με τις οικοδομές δεν αφορά μόνο την τεχνολογία των δομικών υλικών, αλλά και τις τεχνικές υλοποίησης του κτιρίου στο εργοτάξιο –όπου με την εντατικοποίηση της τυποποίησης, αλλά και της παραγωγής ενός πλούσιου καταλόγου δομικών στοιχείων, η ανέγερση μπορεί να μετατραπεί σε συναρμολόγηση, κάτι σαν το παιδικό παιχνίδι Λέγκο σε μεγάλη κλίμακα. Ο κλιπασμός αφορά και τα νέα οικιστικά σύνολα τα οποία σχεδιάζονται ώστε να αξιοποιούν εντατικά τις νέες τεχνολογίες («ψηφιακές πόλεις» είναι συχνά η εμπορική τους ονομασία) για να διευκολύνουν τη ζωή και τις συναλλαγές των ανθρώπων που τις κατοικούν – αλλά και την παρακολούθησή τους, όπως επισημαίνουν διανοητές που παρατηρούν με σκεπτικισμό της εφαρμογής τέτοιων ποιοτικών προγραμμάτων, σε πόλεις όπως το Σεντσέν της Κίνας.

Στον αντίποδα των κατασκευών και οικισμών υψηλής τεχνολογίας βρίσκεται η έξαρση των παραγκουπόλεων από πλαστικό και τσίγκο, που έχουν κατακλύσει τον πλανήτη και στεγάζουν σε οριακές συνθήκες τεράστιους πληθυσμούς που ασχολούνται στον πλεγόμενο άτυπο τομέα της οικονομίας – χωρίς εγγυήσεις ή εξασφαλίσεις, ακόμα και χωρίς οι όποιες δραστηριότητες τους να έχουν κάποια ονομασία ή αναγνώριση.

Άμεση συνέπεια αυτών των εξελίξεων που χαρακτηρίζονται από ακραίες ανισότητες, είναι ο πολλαπλασιασμός των συνόρων. Τα σύνορα αυτά δεν προσομοιάζουν με τα σύνορα των εθνικών κρατών, αλλά υποστηρίζουν φαινόμενα περιχαράκωσης των εχόντων από τους μη έχοντες. Πρόκειται για τους περίκλειστους συνήθως φρουρούμενους θύλακες ευμάρειας (gated communities) που περιβάλλονται από παραγκουπόλεις στις χώρες του Τρίτου Κόσμου ή γκέτο ανέχειας στις οικονομικά αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη.

Εννοείται πως η κατεύθυνση των εξελίξεων δεν είναι μονόδρομος. Υπάρχουν δράσεις και αντιδράσεις, όπως και εγγενή προβλήματα που σχετίζονται με τους περιορισμένους πόρους του πλανήτη, αλλά και τη δεδομένη αστάθεια του συστήματος που εκδηλώνεται περιοδικά με κάθε είδους κρίσεις.

Τελικά, θα πάμε προς ένα βιαιότερο σύστημα επιβολής ή προς ένα δικαιότερο μοντέλο αναδιανομής των κερδών; Θα δείξει. «Η πρόοδος είναι δυνατή, αλλά δεν είναι αναπόφευκτη»,

όπως μας δίδαξαν οι πλούσιες, αλλά και σκληρές εμπειρίες των δύο τελευταίων αιώνων. Εξαρτάται κι' από μας. Από τις δικές μας ενέργειες, αλλά και από τον βαθμό αντίληψης των πραγμάτων που τις συνοδεύουν. Πάντως, οι κατασκευές –οι οποίες δεν υλοποιούνται ποτέ εν κενώ– παρακολουθούν και αποτυπώνουν τις εξελίξεις και πολλά μπορούμε να αντιληφθούμε από την παρατήρηση αυτών των οικοδομικών τάσεων.

Διάρθρωση και κείμενα

Κάθε Μέρος αυτού του βιβλίου αποτελείται από δύο τμήματα. Το πρώτο τμήμα περιλαμβάνει δοκιμακού χαρακτήρα κείμενα του συγγραφέα τα οποία είχαν δημοσιευτεί στην αρχική τους μορφή στο «Βήμα της Κυριακής» ή στην «Κυριακάτικη Αυγή». Στη συνέχεια, τα περισσότερα από αυτά γνώρισαν έναν νέο κύκλο δημοσιότητας – με τροποποιήσεις και αλλαγές – στο εβδομαδιαίο Δελτίο του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας.

Όταν γραφόταν κάθε φορά αυτά τα κείμενα, η θεματολογία τους σχετιζόταν βεβαίως με κάποιες εξελίξεις εκείνης της περιόδου, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι ήταν απλά απόρροια της τρέχουσας επικαιρότητας. Κατά βάση, η συγγραφή αυτών των κειμένων γινόταν στα πλαίσια μιας συνολικής, συστηματικής και μακρόχρονης έρευνας, υπήρχε δηλαδή από την αρχή ένα «πρόγραμμα θεμάτων», ένα χαλαρό πρόγραμμα βεβαίως, το οποίο εξελισσόταν με τον χρόνο. Με αυτή την έννοια, κάθε κείμενο συνιστά κομμάτι ενός ευρύτερου παζλ. Η συγκέντρωση λοιπόν όλων αυτών των δοκιμών σε ένα τόμο ισοδυναμεί με την παρουσίαση προς τους αναγνώστες της ολοκληρωμένης σύνθεσης, του συνόλου των προϊόντων αυτής της έρευνας.

Αρκετά από αυτά τα άρθρα έκαναν και έναν νέο, ιδιότυπο κύκλο δημοσιότητας: αφού μεταφράστηκαν στα αγγλικά, απεστάλησαν σε συγγραφείς στο εξωτερικό, βιβλία και απόψεις των οποίων παρατίθενται και σχολιάζονται στα κείμενα. Πολλές από τις αναδράσεις των συγγραφέων υπήρξαν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες. Δεν μπορούμε να δημοσιοποιήσουμε αυτές τις αναδράσεις, αφού αφορούν σε ιδιωτική αλληλογραφία, πλην όμως κάποιες από αυτές τις παρατηρήσεις εμπλουτίζουν εμμέσως –π.χ. διά της επισήμανσης μιας εναλλακτικής δυνατότητας θέασης– το δεύτερο τμήμα των Μερών του βιβλίου.

Το δεύτερο τμήμα κάθε Μέρους περιέχει κείμενα που βασίζονται σε ειδικά αποσπάσματα από βιβλία ή τον περιοδικό τύπο – ελληνικό και διεθνές, μηνιαίο, εβδομαδιαίο και καθημερινό.

Τα αποσπάσματα αυτά τα έχει επιλέξει ο συγγραφέας από το αρχείο των ερευνών του για αυτά τα ζητήματα και με αυτά επιχειρεί να αναδείξει νέες πτυχές των προβλημάτων με τα οποία ασχολούνται τα κείμενα ή να εμβαθύνει εστιάζοντας σε κάποιες από αυτές που ήδη παρουσιάζονται. Ο τρόπος γραφής και παρουσίασης αυτών των αποσπασμάτων, που είναι σύντομος και περιεκτικός, και η ευρύτητα της σχετικής θεματολογίας εξυπηρετούν ακριβώς αυτό τον σκοπό.

Τέλος, οι φωτογραφίες του βιβλίου δεν είναι απλώς διακοσμητικές του κειμένου. Ο συγγραφέας τις έχει επιλέξει από το ειδικό αρχείο του που αφορά τις κατασκευές, προκειμένου να νοημαδοτήσουν πολλαπλά το γραπτό λόγο. Σε πολλές περιπτώσεις η ένταση των εικόνων είναι τουλάχιστον ισοδύναμη με αυτή των κειμένων.

Γ. Μ. Χατζηστεργίου